

Fugl i samiske eventyr og sagn I

Varanger samiske museum har i samarbeid med Bioforsk Svanhøvd utarbeidet informasjon om fugler i samisk tradisjon i Varanger.

Faktaark for prosjektet «Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark», et prosjekt i «Naturarven som verdiskaper (M)»

Fra siste halvdel av 1800-tallet og framover ble det skrevet ned en hel del sagn og fortellinger fra de samiske områdene. Det er særlig språkforskere som har vært ivrige eventyrsamlere, men også etnologer, antropologer og folklorister, for ikke å glemme omreisende eventyrere og adelige på dannelsesreiser. I Varanger har forsker Just Qvigstad gjort seg svært gjeldende, og i perioden 1888 til ca. 1920 ble fortellingene som er gjengitt i bind I i Lappiske Eventyr og Sagn (1927) samlet inn. Qvigstad benyttet seg av lokale medhjelpere, og alle fortellingene ble skrevet ned på lokal, samisk varangerdialekt. Småfortellingene som presenteres her er alle fra Qvigstads verk, og forklarer noe om fuglen, enten dens væremåte eller anatomi. Alle fire er samlet inn av Isak Saba (1875-1921) i hans siste leveår blant skoltesamene i Neiden.

Kråkas (vuoražas/karanas vuorčes) og ravnens (gáranas/ bulldogasčáhpeskaranas) ønske

Når en kvinne går med barn, har kråka og raven hver sitt ønske. Når kråka flyr over kvinnen skriker den: «Pikebarn! Kra, kra! Sjøppeldunge! Kra, Kra!». Men når raven ser kvinnen, skriker den: «Guttebarn! Klunk, klunk! Slogvott! Klunk, klunk!».

Anm. fra forfatteren: Kråka ønsker et pikebarn. Når pikebarnet blir stort, bærer det søppel ut på dungen. Da får kråka rote i den, det liker den. Men raven ønsker et guttebarn. Når gutten blir stor kommer han med fisk, og skaffer raven slog, fiskemøll og annet som raven er glad i.

Ravnens ed

Når raven er ferdig med å ete opp frosken, sverger den: «Kra, ka, jeg vil ikke mer ete frosk. Den er besk». Best som det er, eter den igjen. Dette har blitt et ordspråk hos samene. Hvis man lover noe, og folk tviler på at en vil holde sitt løfte, sier de: «En ravne-ed kan vel det løftet hans være».

Hvorfor jerpene (bakkui) er liten

Av alle fugler er jerpene den som larmer mest når den flyr opp. I begynnelsen, da Gud skapte den, var den så stor som tiuren. Da den ble ferdig fra Guds hånd, ba Gud om at den skulle fly opp. Da den fløy, larmet og suste det så alle englene ble redde, og endog på Gud selv

© Bjørn Frantzen

Kråka (vuoražas/karanas vuorčes) ønsker seg pikebarn. Årsaken er at kvinner bærer søppel ut på søppeldyngen som kråka spiser.

© Terje Kolaas

Ravnen (gáranas/bulldogas/Čáhpeskáranas) ønsker seg guttebarn. Når de vokser opp skaffer de fisk og annen mat som raven spiser.

hoppet hjertet. «Dette passer seg ikke», sa Gud Fader. Så kalte han jerpen tilbake og tok en stor del av kjøttet og delte ut til de andre fuglene, litt til hver. Derfor har alle fugler litt hvitt kjøtt (jerpekjøtt) på hver side av brystbenkammen.

Så ble jerpen mye mindre enn den var, nettopp så stor som den er i dag. Men ennå blir vandringsmenn redde når jerpen flyr opp i mørket.

Hvorfor lommen (gáhkkor/gákkur) har føttene så langt bak

Lommen var svært hovmodig da Gud først skapte den. Gud hadde allerede skapt alt på lommen, bare føttene manglet. Da brasket den seg: «Nei, hvor pene vinger jeg har!» og så fløy den av sted. Da måtte Gud stikke føttene fast i enden på den; det var så vidt han nådde til. Derfor har lommen føttene så langt bak.

Lommen har to egg. Men den legger tre. Det tredje slipper den i vannet for at den skal kunne dykke.

Kilde:

Just Qvigstad 1927. Lappiske eventyr og sagn. Bind I, Lappiske eventyr og sagn fra Varanger. Oslo, H. Aschehoug & co., s. 269-271.

© Terje Kolaas

Jerpen (bakku) var en gang så stor som tiuren, men den brakte så mye da den fløy opp. Derfor tok Gud en stor del av kjøttet og delte det ut til de andre fuglene. Dette er også årsaken til at fugler har litt hvitt kjøtt (jerpekjøtt) rundt brystbeinet.

© Terje Kolaas

Lommen (gáhkkor/gákkur) har beina langt bak på kroppen. Årsaken er at når Gud skapte lommen fløy den avsted før beina var satt på. Gud måtte derfor plassere beina helt bakerst på kroppen idet lommen fløy avsted. På bildet vises en smålom.